

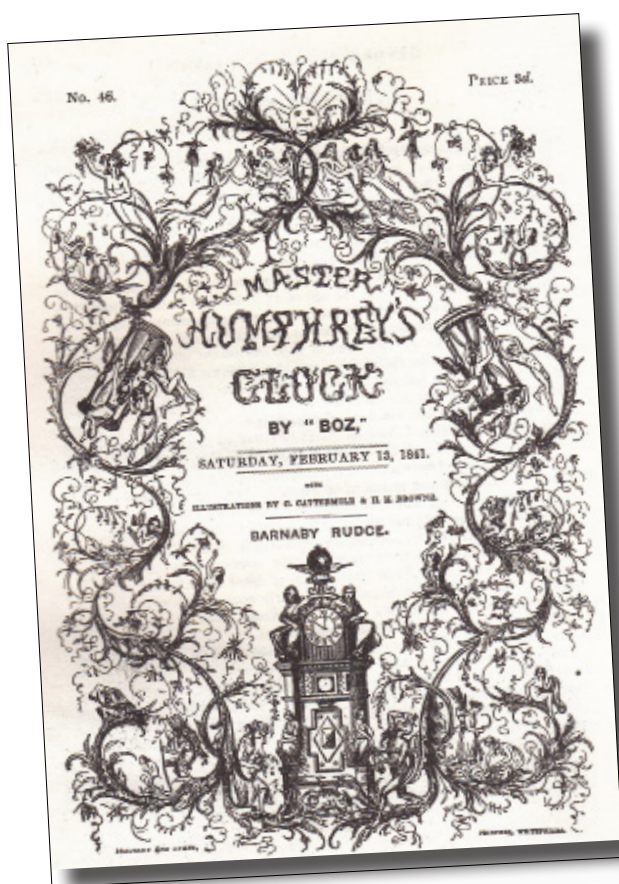
Almqvist till Wendela:

”Jag gissar att du har mycket ledsamt av Barnaby Rudge...”

Lars Johan Hierta var den idérike entreprenören. Wendela Hebbe ville försörja sig och sina flickor med eget arbete. Charles Dickens såg en växande publik som han ville ge innehållsrika texter med bibehållen respekt för de konstnärliga krav han ställde på sig själv. Hur deras tre vägar korsades kring utgivningen av ”Barnaby Rudge” berättar **Britt Dahlström** här!

En vacker septemberdag 1993 firade Wendelas Vänner sina första tio år med ett heldagsprogram i Södertälje. Styrelsen hade frågat mig om jag ville föreläsa om Wendela Hebbe som Dickensöversättare. Till det hedrande uppdraget tackade jag ja. Föredraget började med en orientering i tiden, första halvan av 1800-talet, där så mycket föddes av nya idéer som skulle spridas via nya vägar.

Våra tre huvudpersoner var alla begåvade människor och nyfikna på världen. Lars Johan Hierta var den idérike entreprenören. Wendela Hebbe ville försörja sig och sina flickor med eget arbete, som vi vet huvudsakligen blev kulturjournalistik och översättningar. Charles Dickens såg en växande publik som han ville ge innehållsrika texter med bibehållen respekt för de konstnärliga krav han ställde på sig själv. G K Chesterton har uttryckt detta på kornet när han skrev att Dickens var typisk för ”vad som inträffar, när ett stort litterärt geni har alldeles samma litterära smak som allmänheten”. Om Dickens förhållande till sina läsare betonade Chesterton att Dickens aldrig såg ner på folket; han såg upp till det, vilket ledde till att ”inte nog med att de fingo njuta av en av de bästa författarna, de fingo njuta av det bästa han kunde frambringa”.

Barnaby Rudge publicerades ursprungligen kapitelvis som följetong i serien Master Humphrey's Clock i London 1841. Dickens kallade sig här BOZ.

liksom billig häftesutgivning och ett brett innehåll i hans tidningar. Till detta förmedlande arbete passade ju Wendela Hebbe hur bra som helst – en allbekant sanning bland oss. Det måste ha varit stimulerande för de tre, författaren, förläggaren och översättaren, att känna sig som aktiva och formande deltagare i en utveckling som kan kallas läsningens demokratisering. En huvudsak då var förstås kommentarerna kring Wendela Hebbes översättningar, särskilt av romanen **Barnaby Rudge**. Det var Wendelas enda Dickensöversättning helt på egen hand. Hon ska ha medverkat i arbetet på **Nicholas Nickleby** tillsammans med Edvard Bergström, en roman Hierta gav ut 1842 och i förkortat skick. Tidigare Dickensforskare har varit mindre entusiastiska inför Wendelas arbete, men de hade i rättvisans namn inte fördjupat sig så som jag har gjort. De hade i så fall kunnat instämna i mina ord om **Barnaby Rudge** som en noggrann översättning och komplett, med många fyndiga svenska val av typiskt engelska uttryck.

Det var en glädje att få värdera och på flera punkter berömma Wendelas Dickensöversättning vid tioårsjubileet. Under åren har vi talat om att dokumentera detta i WendelAvisan. Två händelser förra året blev avgörande. Det ena var Dickens 200-årsjubileum och det andra ett samtal från Per Eric Mattsson. Han hade fått en möjlighet att för vännernas räkning

kunna köpa ett original exemplar av **Barnaby Rudge** i den svenska översättningen och ville rådgöra med mig i saken. Boken var inte billig med det var ett fantastiskt tillfälle. Jag tillstyrkte varmt köpet och fick låna boken för att än mer dyka ner i Wendelas översättning, som underlag för en artikel i WendelAvisan. Det är den ni nu har under ögonen.

För tjugo år sedan satt jag i läsesalen på KB i Humlegården med en svårläst text. Nu med ständig tillgång till boken har jag kunnat fördjupa undersökningen. Intrycken av Wendelas översättning var ju från förra gången positiva. Nu kan jag understryka hur gediget och hedervärt hennes arbete var. I Penguin Classics upplaga är **Barnaby Rudge** på 765 sidor, medan Hiertas utgåva i stort format med två spalters text omfattar 252 sidor. Det ger ett begrepp om storleken på Wendelas uppgift. Brita Hebbe kallade i sin **Wendela** det ett Sisyfusarbete och citerade det berömda brevet från Almqvist till Wendela: *"Jag gissar att du har mycket ledsamt av Barnaby Rudge..."* Jag skulle vilja nyansera citatet. Det kan förefalla väl kverulantiskt. Säkerligen klagade Wendela inför sina vänner över det dryga arbetet, människa vore hon väl inte annars. Men Almqvist ville nog med sina ord mer uttrycka sin medkänsla för Wendelas arbete med den långa texten. Ska man döma efter resultatet stiger andra intryck fram. Hon måste ha varit road av Dickens ►

Barnaby Rudge

berättarkonst, hans språkglädje och hans komiska vändningar, annars hade hon inte lockats att fundera ut goda svenska motsvarigheter till hans olika språkliga påfund. Som seriös yrkeskvinna måste hon ha känt sig någorlunda nöjd med att ha fångat de levande miljöerna och de kvicka dialogerna. Jag tror att om det negativa hade övervägt hos Wendela skulle språket inte ha kommit att präglas av den inlevelse och uppfinningsrikedom, som ni snart ska få exempel på.

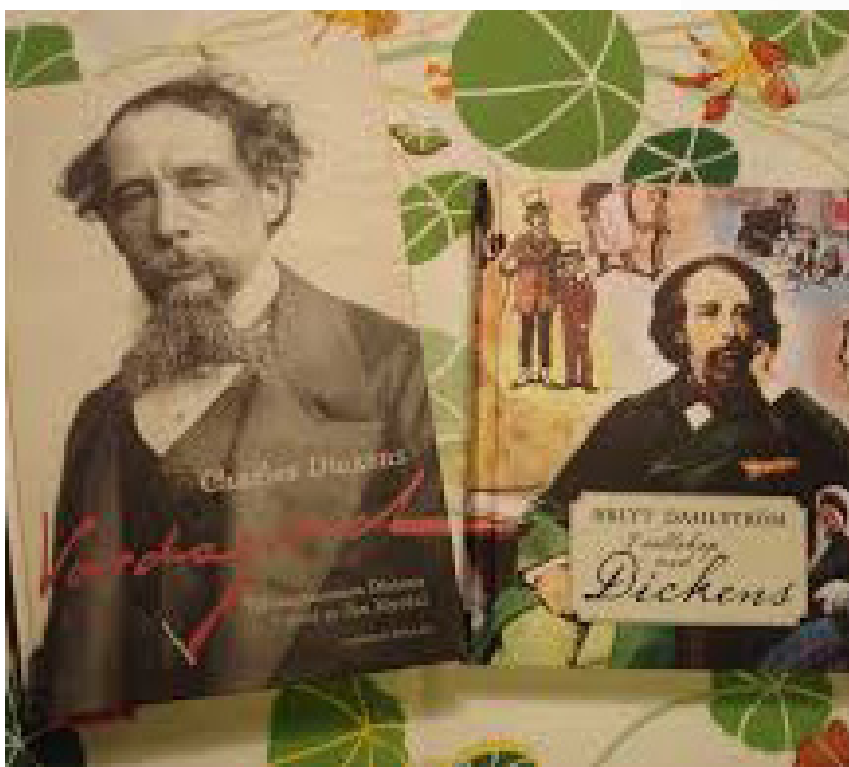
Förhistorien till Barnaby Rudge är ovanlig. **Pickwick-klubben** var Dickens första roman. Han började författa den 1836. Då hade han ännu inte fått sitt genombrott, men var full av planer på kommande böcker. En av dem var **Barnaby Rudge**, som gick under arbetsnamnet **Gabriel Varden, the Locksmith of London**. Han hade en intresserad förläggare för den bokplanen och med honom skrev han ett avtal. Men för varje nytt häfte av **Pickwick-klubben** steg författarens rykte och snart hade romanen gjort succé. Dickens ville då omförhandla villkoren för **Gabriel Varden** och eftersom Dickens nu hade blivit ett värdefullt namn så gav förläggaren med sig. Därpå ställde

Dickens till det ordentligt. Han ville skjuta på utgivningen och han ville ha fördelaktigare villkor. Båda männen var halsstarriga och det hela utvecklade sig till ett riktigt förlagsdrama. Båda parter hotade med advokat och domstol. Under tiden skrev Dickens de två långa romanerna **Oliver Twist** och **Nicholas Nickleby** för ett annat förlag och började på fler nya romaner, som den **Den gamla antikvitetshandeln**. Hösten 1839 hade han bara åstadkommit några fattiga sidor på den roman som han lovat till 1836. Till och med Dickens egna vänner sympatiserade med förläggaren, medan han själv uttryckte det som *"att han ger de bästa åren av sitt liv på att fylla fickorna åt andra"*, medan han för sina nära och kära hade *"föga mer än livets nödtorft"*. Dickens förhållande till sina förläggare var konfliktfyllt och liknade däri Strindbergs.

Till sist kom äntligen **Barnaby Rudge** ut i häftesform från februari till november 1841 och som hel bok i december samma år. Den blev en besvikelse. Försäljningssiffrorna sjönk och kritiken var tämligen ljum. Först långt senare har romanen uppskattats. Det svala mottagandet kan ha berott på att romanen var så annorlunda i

jämförelse med hans andra. Det var den första som var förlagd till historisk miljö. Dickens skulle bara skriva en historisk roman till, **Berättelsen om två städer**, tjugo år senare. Han använde sig av samma viktiga historiska källa för båda romanerna, nämligen Thomas Carlyles **The French Revolution** från 1837. **Två städer** handlade just om franska revolutionen och om tillståndet i Frankrike på 1700-talet som ledde till upproret. I **Barnaby Rudge** skildrade Dickens en inhemsk revolt, kallad "the Gordon Riots". Trots de många starka och intressanta karaktärerna i **Barnaby Rudge** brukar Dickensforskare säga att det är själva mobben som är huvudpersonen i romanen. Detta gör den tidlös. Under senaste läsningen har jag gång på gång slagits av likheter med den arabiska våren, om repressiva stater där det jäser underifrån. Till sist blir en utlösande faktor avgörande. Hur blind är makten? Vilka är förutsättningarna för uppror och hur ser processerna ut?

Barnaby Rudge har två delar. Den första beskriver London och en by på landsbygden, människorna, miljöerna och förbindelserna dem emellan. Tiden är 1775. Andra delen börjar 1780, året för

Gordonupproret. När Dickens skrev romanen levde ännu några som hade varit med och dem intervjuade han, läste skrifterna om upproret och studerade lord George Gordons liv – han som ledde upproret. George Gordon var av skotsk adelssläkt med anor från tidig medeltid. Han blev sjöofficer och parlamentsledamot.

En orsak till upproret lär ha varit ett allmänt missnöje med 1778 års toleransakt mot katolikerna. Många känner till striderna mellan den engelska kyrkan och den katolska i England. Bakom toleransakten låg den tidigare alltför stränga behandlingen av katolikerna men akten uppfattade folk nu som för tillmötesgående. Gordon anordnade demonstrationståg som urartade till kravaller. Hur människor drogs med och in i upproret och hur en enskild person påverkas av massan och hur massan får ett eget liv ägnar Dickens stora avsnitt av romanen. Det är träffsäkert och medryckande skrivet, det är socialpsykologi av renaste vatten. Dickens hade all förståelse för upprorsmakarna, men tog inte parti för någon sida. Han fruktade laglöshet mer än något annat. Revoltörerna skildras med sympati, liksom drabbade katoliker som fått sina hem ödelagda av pöbeln.

Dickens framstår här som en modern masspsykolog. De kusliga stämningarna, hatet och fruktan, återger Wendelas översättning mycket bra. Här från kapitel LXIV där massan är på väg mot Newgate. ”Nu begynte slagen att falla som hagel på porten och den starka byggnaden; ty de, som icke kunde tränga sig fram till porten, utlöste sitt vilda raseri på hvad som helst – till och med på de stora stenblocken, hvilka spillrade deras vapen i stycken och gåfvo deras händer och armar sådana stötar, som om murarna varit lefvande och betalt slag med slag.” Ordet ”spillra” har för övrigt använts i svenskan sedan 1600-talet som närmast synonymt med ”splittra”.

Wendela är också följsam mot författarens språk i helt motsatta stämningar av miljöer i naturen eller i trivsel framför brasan. Ett exempel från kapitel LVI om titelpersonen Barnaby: ”*Dagen började lida till slut; dess hetta hade småningom lemnat rum för aftonens svalka; en lätt vind sprang upp, fläktade i hans hår, och kom baneret att behagligt susa över hans hufvud. Det låg en känsla af frihet och friskhet i detta ljus och i denna stund, som fullständigt öfverensstämde med hans sinne. Han var lyckligare än någonsin.*”

Den ursprunglige titelhållaren smeden Gabriel Varden presenteras i kapitel IV via sin bostad. ”*Det var en anspråklös byggnad, hvarken alltför nymodig, eller rak, eller bred, eller hög; icke braskande med stora starrbligande fönster, utan ett ödmjukt, skyggt blickande hus, med ett kägelformigt tak, som ändades i en spets öfver det lilla fyrrutiga vindsfönstret, liksom en trekantig hatt på en gammal enögd gentlemans hufvud. Det var icke byggt af tegel eller prunkande sten, utan af trä och murbruk; det stötte icke ögat genom någon tråkig och enformig regularitet, ty intet enda fönster svarade mot det andra, eller tycktes hafva ringaste likhet med någonting utom sig sjelf.*” Åtskilliga kapitel inleds med sentens- eller ordspråksliknande meningar som Wendela väl fångat. Kapitel XXX börjar: ”*Ett allmänt bekant ordspråk omtalar ett slags plågsamma menniskor, som äro så beskaffade, att, om man ger dem en tum, taga de hela alnen.*” Wendela var observant på Dickens skiftande stilnivåer och fann motsvarande svenska form som i kapitel LXXI: ”*I lätta, lätta hjertan, som flyten så muntert på den spegelklara strömmen, som leken så gnistrande och lefvnadsyra i solskenet – flyktig imma på frukt, blommor på växten, rodnad i sommarluften, lif af den*”

mind. and if I can hit him between the eyes so that he shall stagger more than you or I have done this Christmas under the combined effects of Punch and Turkey – I will.

Thank you cordially for your note. I have this scrap of paper. I thought it was a whole sheet, until I turned over.

Respectfully

Faithfully yours
Charles Dickens

Barnaby Rudge and his mother

▶ bevingade insekten, vars hela tillvaro är en enda dag – huru snart i sjunken i den stormupprörda böljan! Den stackars Dollys hjerta – ett litet näpet, fämfängligt och ostadigt ting, yrt, oroligt och fladdrande, beständigt i intet annat, än i glada blickar, skratt och löjen – Dollys hjerta var brustet.”

Dickens som den ordnande författaren visar sin närvaro på olika sätt, som i kapitel IX: ”Krönikeskriivare äro berättigade att obehindradt inträda, hvar de behaga, att komma och gå genom nyckelhål, att rida på vinden, och på sina färder fram och åter, upp och ned, öfvervinna tidens och rummets hinder.” Han vänder sig direkt till läsaren i kapitel LXXIX: ”Gamle John lät icke se sig på Gyldene Nyckeln, ty deremellan och Svarta Lejonet ligger en evighet af gator – såsom hvar och en vet, hvilken är bekant med de hithörande trakterna... Men Gyldene Nyckeln ligger i vår väg, fastän den icke låg i hans; hvarföre detta kapitel spatsarar öfver till besagde Gyldene Nyckel.”

I kapitel I finner vi prov på Wendelas fyndiga förmåga, som vid en presentation på värdshuset: ”Der var ännu en annan gäst, som satt bestöflad och besporrad på litet afstånd från elden...” ”Bestöflad och besporrad” – roligt och kort för Dickens ord: ”There was another guest, who sat, booted and spurred, at some distance from the fire...” I ett samtal mellan Ned och hans far längre fram får fadern syn på en fluga i gräddskålen och vänder sig till sonen: ”Jag ser ännu en fluga till i gräddskålen, men var så graciös och lät bli att hjälpa upp den, såsom du gjorde med den första, ty det är för otäckt och obehagligt att se, hur de gå med sina nedgräddade ben...” Ett ordval som ”nedgräddade” räcker nästan själv till för att etablera Wendela som iderik översättare. Dickens skrev: ”for their walk when their legs are milky, is extremely ungraceful and disagreeable.”

När värdshusvärden i kapitel XI visar sig vara vid dåligt lynne säger en av hans stamgäster: ”Ni kommer säkert att lappsalva någon

rättnu; ni är i humör i afton, hör jag.” Ordet ”lappsalva” är ursprungligen en sjöterm som kom att betyda att puckla på någon, att ge någon stryk. Dickens skrev: ”You’ll be a tackling somebody presently. You’re in twig tonight, I see.” Värdshusvärden genmälde: ”Se till att jag inte lappsalvar er, sir, hvilket ock säkerligen skall ske, om ni faller mig i talet, då jag gör mina uppsalvationer.” Dickens: ”Take care, that I don’t tackle you, sir, which I shall certainly endeavour to do, if you interrupt me when I’m making observations.” Wendela har genomgående försökt hitta svenska motsvarigheter till dialektala ord eller lågt språk eller för att ange att personen som talar är okunnig om ordens betydelse. Men lägg märke till att värdshusvärden använde det helt korrekta ordet ”observations”. Ändå valde Wendela att markera hans språkliga osäkerhet med ordet ”uppsalvationer”, som är en fiffig variant och bekräftar läsarens intryck av värdshusvärden. Men just här går hon som översättare längre än författaren själv.

I början av romanen säger en av gästerna: ”Derföre är din far också en bjesse i argementväg, Joe, om någon har lust attekera honom, sade Parkes.” Wendelas ordval ”argement” och ”attekera” har delvis stöd hos Dickens. ”And you’ll find your father rather a tough customer in argeyment, Joe, if anybody was to try and tackle him, said Parkes.” Och lite längre fram i diskussionen; ”Ni hör, hvad er far säger, Joe? Ni inbillar er väl inte att öfvergå honom i argementera, förmodar jag?” Dickens: ”You hear what you father says, Joe? You wouldn’t much like to tackle him in argeyment, I’m thinking, sir.” I kapitel LXXVIII finner Joe sin far munter och glad och frågar varför. ”Det är particklärt, sade Mr. Willet och skrattade om igen. Det är alldeles ingenting particklärt, Josef.” Dickens: ”It’s nothing partickler, said Mr. Willet, chuckling again. It’s nothing at all partickler, Joseph.” Förutsätter Wendela med valet av ”particklärt” att läsaren kan engelska? Hur uppfattade svenskar

på 1840-talet ordet? Hon kunde ha skrivit "spicällt" eller liknande eget påfund, som hon annars var så bra på att hitta. Vi som läser hennes översättning idag finner ordet både lustigt och adekvat.

En person kallades av Wendela i kapitel XII "ett riktigt gräfsvin till människa" där Dickens skrev "quite a human badger" och alltså angav "grävling". Wendelas val av ord var helt tydligt för hennes läsare. Grävling har i vårt land kunnat heta "grävsvin" sedan 1600-talet. Några sidor tidigare hade Wendela skrivit att "Hugh såg i afton karnaljösa re ut, än någonsin." Dickens hade: "Hugh looked more lika a poaching rascal to-night than ever." Åter får man stöd för Wendelas språkhistoriska kunskaper. Ordet "kanaljé" hade under mitten av 1800-talet biformen "karnaljé" eventuellt under inflytande från danskans samma ord.

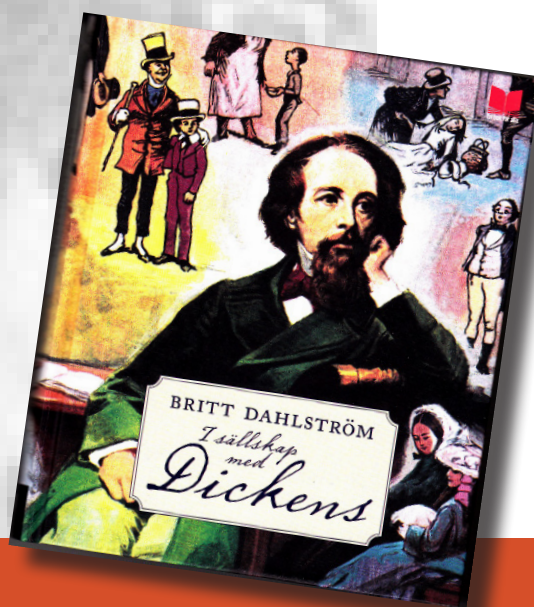
I kapitel V eftersöks en främling. "Ja, det är en hundfatt slut best" efter Dickens: "Ah. He's a knowing blade." Wendelas "hundfatt" måste vara en variant av ett i Sverige sedan 1600-talet vanligt okvädningsord, "hundsfojt". När det vid ett annat tillfälle hettade till frågades hur smeden tog sig ur knipan. "Jag ansåg för rådligast att taga min Mats ur skolen" svarade han. Dickens skrev: "I thought myself in luck to get clear off." Tänk att det idag så vanliga uttrycket att ta sin Mats ur skolan tycks ha varit självklart och ha haft liknande betydelse för snart tvåhundra år sedan!

På ett par ställen har Wendela ansetts sig behöva en fotnot. Första gången förklarar hon vad "en kanna Flipp" är. "Engelsk sjömansdrycks af öl, brännvin, socker och citronsaft." Nästa gång gäller det Smithfieldtorget från kapitel XXXVII som hon förtydligar: "Ett oxtorg i London, på hvilket före och vid reformationstiden kättare brändes för sin religiösa tro." Det var ju en relevant upplysning här vid starten av Gordon-upproret. I samma kapitel berättar hon om

lordens klädsel, "Gordonska tyget". I en fotnot tillfogar hon: "De Skottiska Clanerne nyttjade, liksom de öfvrige Högskottarna, en plaid af rutigt tyg med egna färger." Mot Wendelas "Gordonska tyget" svara Dickens: "the Gordon Plaid".

I slutet av Barnaby Rudge knöt författaren ihop människoödena. Unga par som hindrats i sin kärlek fick varandra, en sträng faders lynne mildrades, en självupptagen, fjompig hustru visade sig ha ett hjärta av guld, en intrigant kvinna blev till allas belåtenhet (inklusive hennes egen) fångvakterska på ett tukthus och skarprättaren kom ut som sann feminist, ty han tog av daga män som kvinnor exakt lika jämlikt. Bland alla fiktiva gestalter blir också lord Gordon förd mot sitt slut. Han blev såväl dömd som frikänd, bannlyst av ärkebiskopen av Canterbury, dömd för en smädeskrift mot drottningen av Frankrike, åtalad för detta, flydde undan domen till kontinenten, som inte ville ha honom, återvände och framlevde de sista åren, som bara blev 43, i fängelse, enligt Dickens och Wendela "fullkomligt nöjd och undergifven till den 1 November 1793, då han afled i sin cell".

Och med dessa tillfredställande upplysningar sätter vi punkt. ■
Britt Dahlström

Britt Dahlström - flitig och engagerad förmedlare

Britt Dahlström är litteraturhistoriker, författare och föreläsare. Wendelas Vänner har flera gånger kunnat lyssna på hennes föredrag.

Britt kom till universitet i Lund då begreppet akademisk frihet var en verklighet. Man fick läsa hur många ämnen som helst. Hon lämnade sin forskartjänst för att arbeta som fri förmedlare med artiklar, böcker, radioföredrag bland annat.

Engagerad föreningsmänniska och prisbelönad folkbildare Glädjen i kunskap är en ledstjärna.

I nästa WendelAvisa presenteras Britt Dahlström vidare av redaktören och i det numret bidrar hon också med en artikel om litterära sällskap.